

TÜRK KÜLTÜRÜ

Yayın Ta.: Kasım/1962

Yayımlayan:

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ
ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ

Kuruluş Ta.: Ekim 1961

★

İmtiyaz Sahibi:

Prof. Dr. Şükrü ELÇİN

★

Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Bahaeddin
YEDİYILDIZ

★

Fiatı: 6.00 YTL

Yıllık Abonesi

(2005 yılı için)

36.00 YTL

Yurtdışı:

- \$ 40.-

- Euro. 30.-

Abone bedeli, 171.379

numaralı posta çeki

hesabına yatırılabilir.

Ödemeli gönderilmez.

★

Dergiye gönderilen yazılar basılsın basılmasın iade edilmez. Dergideki yazılar kaynak gösterilerek alınabilir. Makalelerdeki fikirler imza sahiplerine aittir.

★

İdare ve yazışma adresi:

BAHÇELİEVLER

SONDURAK

17. SOKAK. NO.38

06490 ANKARA

Tel: 213 31 00

Faks: 213 41 35

e-posta: tkae@ttnet.net.tr

★

Mizanpaj: Siyasal Kitabevi

Tashih: Leylâ AKSU

★

Dizilip Basıldığı Yer:

Siyasal Kitabevi

Tel: 320 44 57 pbx

Cebeci/Ankara

İ Ç İ N D E K İ L E R

Satır Aralarını Okumak

Azerbaycan'daki Alfabe Reformunun

Tarihi Üzerine Şahsi Düşünceler

Anar

Çev: Yrd. Doç. Dr. Ali EROL.....193

Çukurova'da Halk Hekimliği ve İlgili Uygulamalarda

Eski Türk İnançlarının İzleri

Yrd. Doç. Dr. Nilgün ÇIBLAK.....199

Almanya'daki Türk Varlığı ve Türklerin

Önümüzdeki Seçime Etkileri

Arş. Gör. Sedat ŞAHİN215

Mehmet Kaplan'ın Eğitim-Öğretimle İlgili Bazı Görüşleri

Dr. Şeyma Büyükkavas KURAN219

Necmettin Hacıeminoğlu'nun Dil Anlayışı Üzerine

Dr. Nursel ÖZDARENDELİ225

Orta Karadeniz Sempozyumu ve Sempozyum Gezi Notları

Arş. Gör. Hakan KAYNAR236

Kurmay Albay Hâlid Akmansü'nün Bilinmeyen Bir Mektubu

Prof. Dr. Abdülkerim ABDULKADİROĞLU.....253

ÇUKUROVA'DA HALK HEKİMLİĞİ VE İLGİLİ UYGULAMALARDA ESKİ TÜRK İNANÇLARININ İZLERİ*

Yrd. Doç. Dr. Nilgün ÇIBLAK**

İnsan toplulukları, yüzyıllar boyunca belirli bir kültüre sahip olmuş ve onun içinde yoğrulmuş, daha sonra bazı sebeplerden dolayı farklı bir kültüre geçmiş, bu geçiş sürecinde hatta çok uzun zaman sonra bile, eski kültürle ilişkisini tamamen kesmemiş, ona ait bazı unsurları olduğu gibi bazılarını da yeni kültürün kalıplarına uydurarak korumaya devam etmiştir (Ocak, 2000:37). Bu durum, değişik yer ve zamanlarda İslâm kültürüne girmeye başlayan çeşitli Türk topluluklarında da yinelenmiştir.

Köklü bir geçmişe sahip olan Türkler, dünya coğrafyası üzerinde, sık sık yurt değiştirerek geniş bir alana yayılmış, buna bağlı olarak pek çok kültür ve dinin etkisi altında kalmıştır. Günümüzde Türk halk kültürü ürünleri ele alınıp incelendiğinde, Türklerin tarihleri boyunca geçirmiş oldukları değişimlerin ve farklı toplumlarla etkileşimlerinin izlerini görmek mümkündür. Orta Asya'dan Anadolu ve Rumeli'ye gelip yerleşen Türkler, yeni yurtlarına kendi kültürlerini de taşımıştır. Buna göre ülkemizdeki halk kültürü ürünlerinde, hem Orta Asya kültürünün hem İslâmî kültürün hem de yeni yurt Anadolu'nun kültür ve inanç unsurlarının etkisi bulunmaktadır.

Türklerin, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra bile, eski inançlarını yeni inanç örtüsü altında devam ettirmeleri; yüzyıllar boyunca kabullenmiş oldukları değerlerinden kopamayışının bir sonucu olmalıdır. İslâmiyet'te yer almadığı, hatta bunların Allah'ın birliğine inanmaya aykırı olduğu belirtilse de, Türk halkı, kökeni ne olursa olsun bu tür pratikleri inancın kutsallığına dayandırarak korumaya devam ettirmiştir (Kaya, 2001:199). Bu inanç ve pratiklerin temelinde de, Türklerin daha çok Orta Asya'da etkisi altında kaldıkları inanç sistemleri, yani "atalar kültü, tabiat kültleri, Gök Tanrı kültü, Şamanizm" bulunmaktadır.

* 22 - 24 Kasım 2004 tarihleri arasında Osmaniye'de düzenlenen "Karacaoğlan'dan Belâ Bartok'a, Dadaloğlu'ndan Âşık Feymanî'ye Osmaniye Kültür Sanat ve Folklor Sempozyumu"nda sunulan bildiri metninin makale haline getirilmiş şeklidir.

** Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Orta Asya'dan Anadolu'ya göçerken getirilen bu inançların izleri, günümüzde, hastalıklardan korunma ya da hastalıkları tedavi etme amacıyla yerine getirilen çeşitli pratiklerde de görülmektedir. Bu çalışmamızda, ülkemizin en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Çukurova bölgesindeki halk hekimliği ile ilgili uygulamalar ve bu uygulamalarda yer alan eski inanç sistemlerinin izleri üzerinde durulacaktır. Ayrıca bu konuda, bölgeyle ilgili genel bir fikir vermede yardımcı olması açısından, yer yer Mersin ve çevresinden de örnekler gösterilmeye çalışılacaktır.

Bilindiği üzere halkın, ekonomik sıkıntılardan ya da başka nedenlerden dolayı doktora gitmediği veya gitmek istemediği durumlarda, hastalıkları teşhis ve tedavi amacıyla başvurduğu yöntem ve uygulamaların tümüne "halk hekimliği" adı verilir. Halk hekimliğinin kapsamı içerisinde kişinin sadece sağlık durumuyla ilgili sorunlar değil, çocuk sahibi olamama; çocuklarda geç yürüme ya da geç konuşma; kötü bakışın sebep olduğuna inanılan nazar değmesi; cin, peri vb. birtakım olağanüstü varlıkların etkisiyle meydana geldiği belirtilen sakatlıklar gibi çeşitli rahatsızlıklar da girmektedir (Boratav, 1997: 122-123).

Çukurova bölgesinde hastalıkların tedavi yöntemlerini;

1. Dinî ve büyüsel nitelikli olanlar,
2. Hem büyüsel hem de gerçekçi nitelik taşıyanlar,
3. Çeşitli otlar ve köklerle, kocakarı ilaçlarıyla yapılanlar, olmak üzere üç grupta ele alıp inceleyebiliriz.

Bunlardan özellikle birinci ve ikinci grupta yer alan tedavi yöntemlerinde, eski Türk inançlarının izleri yoğun bir şekilde yer almaktadır.

1. Dinî ve Büyüsel Nitelikli Olanlar

a) Yatır ve Ziyaretler:

Halk arasında zor durumda olanlara yardımı dokunacağına ya da hastalara şifa vereceğine inanılan en önemli yerlerin başında yatır ve ziyaretler gelmektedir.

Yatır, "Belli bir yerde mezarı olan, doğa üstü gücü bulunduğu ve insanlara yardım ettiğine inanılan ölü, evliya" şeklinde tanımlanır (Türkçe Sözlük, 1988: 1606). "Veli, ermiş, eren, dede" adları verilen bu şahıslar, Allah'ın sevgili kulları olarak kabul edilir.

Tasavvuf terminolojisinde veli kavramı; "Allah'ı seven, dost edinen ve O'nun tarafından dost edinilen" karşılığında kullanılmıştır. Ancak bu kavram zamanla genişlemiş ve benliğini Allah katında yok etmek suretiyle birtakım olağanüstülükler, kerâmetler gösterebilen büyük insan anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Ocak, 1992:1).

Ziyaret kavramı da, aynı şekilde herhangi bir dileğin gerçekleşmesi ya da hayır işlemek için gidilen kutsal yer anlamında kullanılır. Burası bir yatır olabi-

leceği gibi, ermişlerin bir araya geldiklerine inanılan yüksek bir tepe, kutsal sayılan bir mağara, bir su kenarı da olabilir.

Halk arasında yaygın bir şekilde varlığını sürdüren yatır ve ziyaret inancı, velinin kült haline dönüşmesiyle açıklanabilir. Veli kültü, olağanüstü kuvvet ve kudretlerle donatılmış Allah'a yakın kabul edilen bir şahsın, sağ ya da ölü iken, yardımının dokunacağına inanılması ve bunu sağlamak için ritüel yollara başvurulması şeklinde tarif edilebilir. Müslüman Türklerin yaşadığı çevrelerde ve dolayısıyla Anadolu'da, veli kültü ele alınıp incelendiğinde bunun kaynağını, İslâmiyet öncesi eski Türk inançlarının oluşturduğu görülür. Eski Türk şamanları ile Türk veli kültü arasındaki büyük benzerlikler göz önünde bulundurulduğunda veli kültünün temelini Şamanist dönemde atıldığı söylenebilir. Ancak veli kültünün kaynağını esas olarak Türklerin en eski ve köklü inanç sistemlerinden biri olan atalar kültü oluşturmuştur. Genel olarak ecdadın kutsallaştırılmasına dayanan, ancak atanın bizzat kendisine tapınma şeklinde olmayan atalar kültü, atanın öldükten sonra üstün birtakım güçlerle donatılarak ailesine yardım edebileceği inancından doğan korku ve saygıyla karışık bir anlayıştır. Bu nedenle ata ruhlarına kurban kesilir, onların eşyaları da mezarları da kutsal kabul edilir (Ocak, 1992: 6; 10-12).

İslâmiyet'in kabul edilmesiyle beraber tasavvuf akımının yaygınlaşmasından sonra, atalar kültü, tasavvuftaki veli anlayışına bağlı olarak veli kültüne dönüşmüştür. Kült haline gelen velinin, mensubu olduğu toplumun sosyal, dinî veya ahlâkî değerlerinin tamamının ya da bir kısmının temsilcisi olduğuna inanılır. Böylece veli, sıradan bir insan olmaktan çıkıp halkın inandığı değerler bütünü'nün kendisi olur (Ocak, 1992: 4-5; 7). Çevresinde hayattayken ya da öldükten sonra gösterdiğine inanılan kerâmetleri anlatılır, mezar veya türbeleri kutsal kabul edilip dilek kapısı olarak görülür.

Günümüzde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde olduğu gibi, Çukurova yöresinde de velilerin Allah'a yakın kişiler olarak kabul edilmeleri dolayısıyla Allah katında hatırlarının kırılmayacağına inanılır ve bu nedenle mezar ve türbeleri birtakım hastalıkların tedavisi amacıyla ziyaret edilir. Şifa için buralara gelenler, veli aracılığıyla Allah'a yalvarır, dileklerinin gerçekleşmesi için dualar eder, kurbanlar keser.

Çukurova yöresindeki yatır ve ziyaretlerden bazılarının isimleri ve buldukları yerler şu şekildedir:

Adana'da; Çobandede Ziyareti (merkezde), Derviş Hoca Ziyareti (merkezde), Bulut Dede Ziyareti (merkezde), Sultan Habibin Nacar Ziyareti (merkezde), Cabbar Dede Ziyareti (Ceyhan ilçesine bağlı Kütüklü köyünde), Bilâl-i Habeş Ziyareti (merkeze bağlı Kayışlı köyünde), Hz. Hıdır Ziyareti I (merkeze bağlı Mıdık köyünde), Hz. Hıdır Ziyareti II (merkezde), Yedi Kardeşler Ziyareti I (Mıdık köyünde), Yedi Kardeşler Ziyareti II (Karataş ilçesinin Küçükkarataş

köyünde), Nebi Nuh Ziyareti (Karataş'ta), Durhasan Dede Ziyareti (Ceyhan'ın Durhasan Dede köyünde) vb. (Çağınlar, 1999: 207-216).

Osmaniye'de; Süleyman Dede Türbesi (Toprakkale ilçesinde) (K.1), Hasan Dede Türbesi (Kadirli'de) (K.2), Çoban Dede Türbesi (Kadirli'de) (K.3) vb.

Mersin'de; Muğdat Dede Türbesi (merkezde), Şih Salih Türbesi (merkezde), Çoban Baba Ziyareti (Mersin'in Çağlarca köyünde), Şeyh Ömer Türbesi (Gül-
nar'ın Şeyhomer köyünde), Mağras (Mağaras) Dede Ziyareti (Mut sınırları içeri-
sinde bulunan Mağaras Dağı'nda), Pınarbaşı Ziyareti (Mut'un Zeyne köyünde),
Şah Er Durağı (Silifke'nin İmamuşağı köyünde), Kırtıl Dede Ziyareti (Si-
lifke'deki Kırtıl Dağı'nda), Eshab- Kehf Ziyareti, Lokman Hekim Türbesi, Şit
Peygamber Türbesi, Halife Me'mun Türbesi, Şeyh Muhammed Hasanî Türbesi,
Danıyal Peygamber Türbesi (son altı ziyaret Tarsus'ta) vb. (K.8, K.12, K.15,
K.16).

Halk arasında bu ziyaretlerden bazısının belirli hastalıklara daha iyi geldiğine inanılmaktadır. Buna göre Adana'da çocuk sahibi olmak isteyenler, Cabbar Dede, Bilâl-i Habeş, Yedi Kardeşler, Durhasan Dede ziyaretlerine; sağlıklı doğum yapmak isteyenler, Sultan Habibin Nacar Ziyareti'ne; boğaz hastalığına yakalananlar, Süleyman Efendi Ziyaret'ne; akıl hastaları, Çoban Dede'ye; görme özürlüler de yine aynı şekilde Çoban Dede Ziyareti'ne gitmektedir (Artun, 2001: 506). Çukurova'daki birçok yatır ise, belirli bir ayırım yapılmaksızın çeşitli hastalıkların tedavisi amacıyla ziyaret edilmektedir.

Yatır ve ziyaretlere gidenler, kutsal kabul edilen bu yerlerde kurban kesme; şeker ya da lokum dağıtma; dua okuma; ağaç, çalı, parmaklık, pencere demiri gibi şeylere bez bağlama; yatırın toprağından suya karıştırıp içme; yakındaki kaynaktan su içme; duvar ya da bir taş deliğinden geçme; buralarda geceleme vb. çeşitli pratiklerde bulunmaktadır. İnanılarak ve kutsal hale getirilerek gerçekleştirilen bu uygulamalar, hastalar üzerinde iyileşmeye yönelik psikolojik telkin de sağlamaktadır.

Bunlardan yatırın çevresinde bulunan ağaç ya da çalılara bez bağlama pratiğini, Adana'daki Çoban Dede ve Bulut Dede ziyaretlerinde (Çağınlar, 1999: 211, 216); Osmaniye'deki Süleyman Dede (K.1) ve Hasan Dede (K.2) ziyaretlerinde; Mersin'deki Muğdat Dede, Mağras (Mağaras) Dede, Kırtıl Dede vb. ziyaretlerde görmek mümkündür. Bu uygulama, eski Türkler arasında yaygın olan tabiat kültlerinden ağaç kültürünün günümüze etkisi olarak açıklanabilir.

Ağaç, yerin dibine dalan kökleri, göğe doğru yükselen gövdesi ve gökyüzüne dağılan dal, budak ve yapraklarıyla, mevsimden mevsime kendini yenilemesi ve daha pek çok özelliğiyle en eski dönemlerden bu yana insanları derinden etkilemiştir. Ayrıca çoğu zaman hayatın ve ebediliğın sembolü olarak kabul edilmiştir. Diğer tabiat kültürlerinde olduğu gibi, ağacın maddî varlığı değil özellikleri ve temsil ettiği güç, kültürün oluşmasına sebep olmuştur. Buna bağlı olarak genellikle

arazide tek başına duran meyvesiz ve ulu ağaçlar kutsal kabul edilmiştir (Ocak, 1983: 83-84).

Ağaç kültürünün Türkler arasında da hayli yaygın olduğu görülmektedir. İslâmiyet öncesi Türklerde bu kültürün ilk ortaya çıkış bölgesi olarak Ötüken'in dağlık arazisi tahmin ediliyor. Orta Asya Hun Türklerinin, her yıl yaz sonunda Ötüken'in dağlık arazisindeki kutsal sayılan bir çam ağacının etrafında özel bir ayin düzenledikleri ve kötü ruhlardan temizlenmek istenen yerlere ağaç diktikleri, bu gibi uygulamaların Göktürkler'de de bulunabileceği kaynaklardan edinilen bilgiler arasındadır. Yine Çeremisler, Buryatlar, Yakutlar, Başkurtlar, Kazaklar ve Kırgızlar, ulu ve yaşlı çam, kayın, arđıç, servi ve çınar ağaçlarına adaklar adanmış, kurbanlar kesmiş, birtakım dualarla onlardan dilekte bulunmuşlardır. Yakut Türklerinde kayın ağacının özellikle şamanlar arasında büyük bir önemi vardır. Her şamanın özel bir ağacı bulunur ve şamanla ağacı arasında bir bağ olduğuna; birinin hayatının ötekini varlığıyla süreceğine inanılırdı. Ağacın bu şekilde insan hayatıyla ilgili görülmesi, aslında onun devamlı yeniden dirilen bir varlık olması sıfatıyla bizzat hayat taşıyıcısı kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır (Ocak, 1983: 85-87).

Günümüzde kutsal kabul edilen yatır ve ziyaretlerin çevresindeki ağaçların da kutsal sayılması ve dallarına bez bağlanarak dileklerin gerçekleşmesi, hastalıkların tedavisi için dua edilmesi, söz konusu ağaç kültürüyle ilgili görünmektedir.

Çukurova'daki yatır ve ziyaretler çevresinde sağaltma amacıyla yapılan kimi uygulamalarda, ağaç kültürünün yanı sıra diğer tabiat kültürlerinden dağ, tepe, kaya ve su kültürlerinin izlerine de rastlanmaktadır.

Buna göre; Çoban Dede Ziyareti, Adana'nın Adnan Menderes Bulvarı'nın sonundaki bir tepe üzerindedir (Çağım, 1999: 211). Osmaniye'de ise Hasan Dede, Akkoca, Kalfa Dede, Mölhe Dede, Avluk Dede gibi çevrede ermiş olarak bilinen şahısların Tekeçöğü dağının tepesinde yılın belirli dönemlerinde bir araya geldiğine inanılır (K.3). Mersin'deki Köşekbükü Mağarası, Mağras (Mağaras) Dede Ziyareti, Şah Er Durağı, Kırtıl Dede Ziyareti ile Eshab-ı Kehf Ziyareti de bir tepe ya da dağın zirvesinde bulunmaktadır. Özellikle Mağras Dede ile Kırtıl Dede ziyaretlerinin bulunduğu yere çıkabilmek oldukça zor ve zaman alıcıdır.

Çukurova yöresindeki yatır ve ziyaretlere gelenler, buralardaki kutsal kabul edilen bazı taşlarla ilgili olarak da çeşitli uygulamalarda bulunmaktadır. Adana'daki Cabbar Dede Ziyareti'nde, türbenin hemen kapısında bir dilek taşı bulunmaktadır. Gözlerini kapatıp taşın üzerine çıkan ziyaretçiler, burada dua okumakta, gözlerini açtığında saat yönünde döndüğünü görürse dileğinin kabul olacağına, hastalığından kurtulacağına inanmaktadır. Yine Adana'nın Karataş ilçesi çıkışında bulunan Süleyman Efendi Ziyareti'ne gelenler, bir odada bulunan büyük bir taş parçasının sırt ağırlarına iyi geldiğini belirtmektedir (Çağım, 1999: 210). Osmaniye'nin Kadirli ilçesindeki Hasan Dede Türbesi'nin duva-

rında ise bir delik bulunmakta ve buradan günahı olmayanların rahatlıkla geçebildiği, ancak günahkâr olanların ise geçemedikleri söylenmektedir (K.2, K.3). Mersin'in Tarsus ilçesindeki Eshab-ı Kehf Ziyareti'nde de mağaranın bir köşesinde içi oyuk bir bölüm yer almakta ve halk arasında burası için de benzer bir inanış bulunmaktadır.

Adana'daki ziyaretlerden Süleyman Efendi Ziyareti'nde ise odalardan birinde su kaynamakta ve bu suyun boğaz ağrısına iyi geldiğine inanılmaktadır (Çağım, 1999: 210). Aynı şekilde Osmaniye'deki Süleyman Dede Türbesi bir kaynak suyunun yanında bulunmakta, Mersin'deki Pınarbaşı Ziyareti'nde ise suyun kendisi ziyaret olarak kabul edilmektedir (K.1, K.7). Ziyarete gelenler, şifa niyetine bu sulardan içmekte ve suyla yüzlerini yıkamaktadır.

İnceleme alanındaki ziyaretlerden bazısının dağ ya da tepede bulunması; İslâmiyet öncesi eski Türk inanışlarıyla ilgilidir. Eski Türklere göre, bütün tabiat bugün ancak ruh diye ifade edebildiğimiz bazı gizli güçlerle doludur. Dağlar, tepeler, ağaçlar ve kayalar, içlerindeki gizli güçler dolayısıyla işiten, iyilik veya kötülük yapabilen varlıklar olarak kabul edilmektedir. Bu varlıklara kutsallık yüklenmesinin sebebi de taşıdıkları söz konusu gizli güçlerden kaynaklanmaktadır (Ocak, 2000: 48).

Türklere dağın kutsal sayılması, Gök Tanrı inancıyla da bağlantılıdır. Hunlar, Han-yoan Dağı'nı kutsal kabul edip burada Gök Tanrı'ya kurban sunarlar. Orta Asya'daki diğer Türk boylarında da Gök Tanrı'ya kurbanların yüksek dağ tepelerinde sunulduğu, kaynaklardan edinilen bilgiler arındadır. Gök Tanrı kültüyle dağ kültürünün birbiriyle ilgili olması, Hunlar döneminden Altaylar'a kadar devam eden şaman ayinlerinden de anlaşılmaktadır. Altaylı Şor ve Belterler, yüksek dağ tepesinde Gök Tanrı'ya özel bir ayinle kurban sunarlar ve bu ayine "tengere tayıg" (yani tanrı-gök kurbanı) adını verirler. Bu konuda yapılan araştırmalar, eski Türkler arasında dağların Tanrı mekânı olduğuna inanıldığını göstermektedir. Bu inanışın yerleşmesinde de yüksek dağ tepelerinin göklere yakın olması ve uzaklardan mavi renkte görünmesi etkili olduğu tahmin edilmektedir (İnan, 1986: 48-49).

İnceleme alanında yatır ve ziyaretlerden bazısının bir dağın tepesinde yer alması ya da ermiş adı verilen bazı kişilerin belirli zamanlarda belirli bir tepede bir araya geldiklerine inanılması, bu kişilerin Allah'a yakın olarak kabul edilmeleriyle ilgili olup kökeni dağ-tepe kültürüne kadar uzanmaktadır.

Kaynaklarda eski Türkler arasında, içinde gizli güç bulunduğu inanılan bazı taşlardan da bahsedilmektedir. Yada (cada, yat) adı verilen bu taş, inanışa göre, büyük Türk Tanrısı Türklerin atasına hediye etmiştir. Şamanlar tarafından yağmur, kar, dolu yağdırmada; fırtına çıkarmada kullanılan bu taş, hem uğurlu hem de kutsal sayılmıştır (İnan, 1986: 160-165).

Günümüzde yatır ve ziyaretlerdeki kimi taşların kutsallaştırılması ve bazı hastalıkların sağaltılması amacıyla kullanılması da bu taşlarda birtakım doğaüstü güçlerin bulunduğu inanılmasıyla, dolayısıyla taş kültürüyle ilgili görünmektedir.

Aynı şekilde çeşitli Türk boylarında su da kutsal kabul edilmiş ve yer yer çevresinde dolaşarak törenler düzenlenmiştir. Araştırmacılar, Şamanist Altay ve Yenisey Türklerinin yer-su kültürünü ve ayinlerinde yer-su'ya hitaben söyledikleri ilahileri tespit etmiştir (İnan, 1987: 491-492). Türkler, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra da diğer tabiat kültürleri gibi, yer-su kültürünü de, Çukurova'daki yatır ve ziyaretler çevresindeki kimi uygulamalarda korumaya devam etmiştir.

b) Ocaklar:

Ocak, belirli hastalıkların tedavisinde öteden beri etkisinin olduğuna inanılan, bu işin yöntemlerini bilen, bunu uzmanlık edinen kişiyi karşılar. Ocaklıların hastalıkları sağaltma yöntemleri genellikle büyüsel işlemlerdir ancak bunların yanında belirli şeyleri yedirip içtikleri, vücudun ağrıyan yerlerine çeşitli ilaçlar sürdükleri de görülmektedir (Boratav, 1997).

Ocaklık, babadan oğula ya da anadan kıza geçebilir fakat bu kesin bir kural değildir. Ocaklı, kendi soyundan olmayan bir kişiye de "el verebilir" yani büyülek gücünü kendisinden sonra sürdürmesi için bir başkasına aktarabilir. Bunun için kendisine sağaltma gücü verilecek olan kişi, ocaklının önünde oturur, onun elini öper; ocaklı el verdiğini bildiren sözleri söyledikten sonra bu kişinin ağzına tükürür ya da tükürür gibi yapar. Bu bakımdan ocaklının kimi işlemlerde tükürüğünü kullanması, örneğin çıbanın üstüne tükürmesi, ona el veren kişinin onun ağzına tükürmüş olmasıyla açıklanabilir; sağaltma gücü ocaklının tükürüğünde olup bir uzmandan diğerine eller ve tükürük aracılığıyla geçer (Boratav, 1997: 113-114). Bunun yanı sıra ocaklının bu gücünü, istediği kişiye kendi elinden üç kez tuz yalatarak ya da elini öptürerek de aktarabildiği görülür (K.6).

Ocaklar, sarılık ocağı, dalak ocağı vb. tedavisi yapılan hastalıkların adıyla anılır. Hastalığının sağaltılması için ocağa giden kişi, yapılan uygulamalardan sonra ocaklıya mutlaka "arılık" yani gönlünden kopan bir ücret verir. İnanışa göre; bu şekilde hastalığın ocaklıda kalması engellenmiş olur.

İnceleme alanı Çukurova'da hemen hemen birçok hastalığın ocaklısı bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Nazar Değmesi ve Kurşun Dökme Ocağı:

Halk arasında bakışlarında zararlı güç bulunduğu inanılan keskin ve etkili göze sahip kötü niyetli kişilerin, bu özellikleriyle canlı üzerinde hastalık, sakatlık, hatta ölüm; cansız varlıklar üzerinde ise kırılma, bozulma gibi olumsuz bir etki bırakması nazar olarak açıklanır. Öte yandan nazar, kıskançlık gibi kötü duygulardan gelebileceği gibi kişinin yakınlarına duyduğu aşırı sevgiden de kaynaklanabilir.

Çukurova yöresinde nazar değmesi sonucunda hastalanan, zayıflayan çocuk ya da yetişkinler için, çeşitli uygulamaların yanı sıra nazar ocağına gidilerek kurşun dökürüldüğü de görülmektedir. Kurşun dökme işi, farklı yerleşim birimlerinde birbirine benzer şekillerde yapılmaktadır.

Adana'nın Kozan ilçesinde, Osmaniye'nin Kadirli ve Düziçi ilçelerinde ve Mersin'de kurşun dökme, şu şekilde yapılmaktadır: Ocaklı, hastayı dizüstü oturtur, başına bir tülbent örter. Kurşunu bir tavada erittikten sonra birtakım dualar ve çeşitli sözler eşliğinde hastanın başının üstünde tuttuğu içi su dolu kaba boşaltır. Kurşun bu şekilde üç kez suya dökülür. Ocaklı, kurşunun suyun içinde aldığı şekillere bakarak nazarı değen kişinin cinsiyeti, görünüşü vb. konularda yorumlar yapar. Kurşunun suyun içinde çıkarttığı çatırtı sesleriyle hastanın üzerindeki nazarin dağılacağına inanılır. Ocaklı, son aşamada kurşunlu sudan üç kaşık alarak hastanın üzerine serpiştirir, birazını da hastaya içirir. Kaptaki kalan suyu ise, "Akıp giden gününe filfil esen yeline / Dördünü belâsını Allah alsın götürsün" diyerek dışarıda batıya doğru ayak değmedik bir yere döker. Böylelikle güneşin batmasıyla hastalığın geçeceğine inanılır (K.8, K.9, K.10, K.11).

Nazar ocağının, kurşunun suyun içinde aldığı şekillere bakarak nazar değiren kişi hakkında yorumlarda bulunması, aslında bir çeşit faldır. Ocaklı, bu şekillerden yola çıkarak nazarcının boyu, vücudu, cinsiyeti vb. özellikleri hakkında ya da hastanın iyileşip iyileşemeyeceği konusunda bilgiler vermektedir. Aynı zamanda kurşunun suya dökülmesiyle beraber, eşikte veya hastanın üstünde duran, hastalığın sebebi sayılan kötü varlıkları ürkütme, korkutup kaçırma amacı güdülmektedir (Boratav, 1997:102). Bir başka deyişle, kurşunun suda çıkardığı sesler kötü ruhların korkutulması için yardımcı olmaktadır.

Kaptaki suyun ayak değmedik bir yere dökülmesi, üzerinde dualar ya da çeşitli büyüsel sözler söylendiği için kutsal kabul edilmesinden kaynaklanabilir (Çıblak, 2004: 119). Kurşunun eritilip sudaki kaba boşaltılma işleminin üç kez yinelenmesi ise, halk arasında "3, 5, 7 vb." sayılara yüklenen kutsal ve mistik anlamla ilgilidir. 3 sayısı inanişe göre, yapılan uygulamanın etkisini ve gücünü arttıracaktır.

Sarılık Ocağı:

Çukurova'da sarılık olanların götürüldüğü sarılık ocağında, ocaklı, hastanın iki kaşının arasından jiletle hafifçe çizerek kan akıtır. Kesilen yere sarımsak ya da tuzlu su sürülür (K.4, K.7, K.9). Bu uygulama, hastalığa neden olan kötü güçlerin akıtılan kanla beraber vücudu terk edeceğine inanılmasıyla ilgili olmalıdır.

Kozan ve Tarsus'ta ise, sarılık olan küçük çocukların üstüne sarı yazma örtülür (K.5)

Dalak Ocağı:

Karın şişmesi veya karın büyümesi şeklinde ortaya çıkan dalak hastalığının tedavi edildiği ocaktır.

Mersin'in Dalakderesi köyünde bu hastalığa yakalanan kişi, dalak ocağına götürülür. Ocaklı, hastayı sırtüstü yatırır ve karnının üstüne bir mutfak tahtası, bunun da üzerine soğan ya da hamur parçası bırakır. Daha sonra omzuna bir balta alarak uzaktan geliyormuş gibi hastanın yanına gelip selâm verir. Hasta sahibi, "Nereden geliyorsun?" der. Ocaklı, "Höngürü'den* geliyorum." diye cevap verir. Hasta sahibi ne iş yaptığını sorar. Ocaklı, dalak kestiğini söyler. Bunun üzerine hasta sahibi "Kesemezsin" der, ocaklı "Keserim" diye karşılık verir. "Kesemezsin", "Keserim" şeklindeki bu konuşma üç kez tekrarlanır. Sonunda ocaklı, omzundaki baltayla tahtanın üzerindeki soğanı ya da hamuru keser. Ocaklı, tekrar dolanır gelir ve aynı konuşmalarla tahtanın üzerindikileri keser. Bu olay üç kez yinelenir. Ardından ocaklı, hastaya tuz yalatıp içerisinde soğan bulunan bir parça ekmek yedirir. Tahtanın üzerinde kesilmiş olan soğan ya da hamur bir kenara bırakılır. Bunlar kurumaya başlayınca dalak hastalığının da geçeceğine inanılır (K.6).

Osmaniye'nin Kadirli ilçesinde ise tahtanın üzerine bir hayvan dalağı konulduğu da olur. Dalak aynı uygulamalarla kesildikten sonra bir kenara asılır ve kurumasıyla beraber dalak hastalığına yakalananın da iyileşeceği söylenir (K.3, K.9).

Büyülük nitelikte sağaltma işlemlerinden biri olan dalak kesmede, hastalığa sebep olan kötülük ögesini, zararlı varlığı keserek parçalamak, yok etmek istenmiş olmalıdır. Aynı şekilde hayvan dalağının asıldığı yerde kurumasıyla hastalığın da kuruyacağına inanılmaktadır.

Sıtma Ocağı:

Sıtma hastalığına yakalananların götürüldüğü ocaktır.

Adana'da, Mersin'in Tarsus ilçesi ile Osmaniye'ye bağlı Toprakkale ilçesinde ocaklı, hastanın kolunu çevirecek kadar ince bir iplik parçası alır ve bunu sıtma olan kişinin koluna bağlar, üzerine de üç düğüm atar, ipliğin çürüyüp kendiliğinden düşmesiyle hastalığın geçeceğine inanılır (K.14, K.12, K.13). Bu uygulamanın temelinde de büyük olasılıkla hastanın elini kolunu bağlayan olumsuz güçleri büyüsel yöntemlerle yok etmek düşüncesi yatmaktadır. Dolayısıyla dua okunarak kola bağlanan ipliğin asıl işlevi, hastalığın ipe geçerek kendiliğinden düşmesini sağlamaktır.

Temre Ocağı:

Temre, kızarıklık kabarcıklar halinde ortaya çıkan ve sürekli kaşıntı yapan bir çeşit deri hastalığıdır.

* Höngürü, burada belirsiz bir yer adı karşılığında kullanılmıştır.

Çukurova'da bu hastalığa yakalananların temre ocağına gittikleri görülmektedir. Bu durumlarda ocaklı, hastalıklı yere bazı sözler eşliğinde birkaç kez tükürür (K.7, K.11, K.14). Ocaklının tükürüğünde şifalı gücün bulunduğu inanılır.

Yılcık Ocağı:

Halk arasında yılcık adıyla bilinen kemik veremi hastalığına yakalanan hastaların götürüldüğü ocaktır.

Mersin'in Tarsus ilçesi ile Osmaniye'de ocaklı, sadece bu hastalığın tedavisinde kullandığı özel taşı önce yalar, sonra bunu hastanın ağrıyan yerlerinin üzerinde gezdirir. Hasta, eğer şifa bulacaksa o gün akşam ağrılarının azaldığını hisseder (K.12, K.11).

Yılcık hastalığının tedavisinde, sadece bu iş için özel bir taşın kullanılması, İslâmiyet öncesi inanç sistemlerinden biri olan taş kültürünün günümüze bir etkisi olarak açıklanabilir. Ocaklının bu taşın üzerini yalaması ise, kutsal sayılan taşta kendi sağaltma gücünü de eklemek istemesinden kaynaklanmaktadır.

Yılan Ocağı:

Yılan sokması halinde gidilen ocaktır.

Mersin ve Adana'da ocaklı, yılanın belirli bir yerinde bulunan ve panzehir olarak kullanılan yağ parçasını alıp pamukla iyice ezerek güneşte kurutur. Daha sonra bunu pamuğuyla beraber bir kavanoza koyarak muhafaza eder. Ocaklı, kendisine yılan sokan birisi yanına getirildiğinde bu panzehiri, önceden hazırlamış olduğu bir karışımla hastanın eklem yerlerine, koltuk altlarına vb. yerlerine sürer. Eğer zehir kana iyice karışmış ise bu ilaçlama işi, bir günde üç kez tekrarlanır (K.6, K.4).

Burada ocaklının, bir ilaç hazırlayarak hastayı tedavi etmesi, gerçekçi bir yöntem kabul edilmekle birlikte ağır hastalarda işlemin üç kez yinelenmesi, İslâmiyet öncesi dönemde olduğu gibi, günümüzde de bazı sayılara kutluluk ve uğurluluk anlamı verilmesi ve bunların birtakım pratiklerde özel güçlerinden yararlanmak amacıyla kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Yukarıda genel anlamda bahsedilen ocaklı kişiler ve bunların hastalıkları tedavi şekilleri ile İslâmiyet öncesi eski Türk inançlarından biri olan Şamanizm arasında yakın bir bağ vardır.

Şamanizm, trans haline geçebilme yeteneğine sahip kişilerin doğa üstü varlıklarla ilişki kurarak onların güçlerine sahip olmalarından, bu güçleri toplum adına kullanmalarından ve bu amaçla yapılan dinsel-büyüsel pratik ve törenlerden oluşmaktadır (Örnek, 1988: 48). Bu büyü sistemi, yerleşip yayılırken Türklerde daha evvel yaygın olan atalar kültü, tabiat kültürleri, Gök Tanrı inancını, Budizm, Maniheizm gibi dinlerin bazı inanç ve merasimlerini de benimsemiştir (Ocak, 2000: 55-56).

Şamanlık, genellikle doğuştan gelen bazı özelliklerle kazanılır ve şaman olacak kişi, seçilerek eğitilir. Çoğunlukla da ataları şaman olanların ya da ailesinin geçmişinde şaman bulunanların şamanlığa seçildiği görülür. Bu geleneğin gü-

nümüzde ocaklı olmak ve el almak şeklinde devam ettiği söylenebilir (Kaya, 2001: 212). Öte yandan şamanların usta bir şamanın yanında yıllarca süren bir eğitimden sonra “gelecekte haber verme, havayı değiştirme, ürünleri yeşertme, felâketleri önleme ya da düşman üzerine yollama, hastalıkları iyileştirme vb.” bazı yetenekler kazandığı bilinmektedir (Ocak, 2000:121-122). Özellikle trans haline geçerek büyü yapma ve hastalıkları tedavi etme gibi görevleri konumuz açısından oldukça önem taşımaktadır.

Şamanizmde, insan vücuduna giren cin veya kötü ruhların, içerideki iyi ruhları dışarı çıkarttığına, bu şekilde hastalıkların oluştuğuna inanılır. Şaman da bu tür durumlarda önce trans haline geçerek kendisine yardımcı ruhları çağırır, sonra hastalığın sebebinin, ruhun vücudu niçin terk ettiğini bulmaya çalışır. Kötü ruhun (ya da ruhların), vücuttaki yerini tespit eden şaman, bu ruhu vücuttan çıkarmak için tehdit eder, onunla savaştığını gösteren danslar eder, titrer, boğuşur. Şaman, sonunda vücuttan çıkan iyi ruhun yerini bularak onu yeniden hastanın vücuduna yerleştirir. Şamanlar, bu şekilde kötü ruhlarla savaştıklarını temsil eden törenlerin yanı sıra hastalıklı bölgeyi emme, elleriyle birtakım uygulamalarda bulunma gibi çeşitli simgesel işlemlerle de hastaları iyileştirmeye çalışır (Kaya, 2001: 212-213).

Çukurova yöresindeki ocaklı kişilerin hastalıkları iyileştirmek amacıyla bazı büyüsel işlemler gerçekleştirmeleri, hastalıklı yere dokunarak, tükürerek ya da çizip kan akıtarak hastalık yapan kötü unsurları yok etmeye çalışmaları da Şamanizm’in günümüzdeki halk hekimliği ile ilgili uygulamalardaki izleri olmalıdır. Ocaklı adı verilen bu kişilerin, ellerinin ve nefeslerinin şifalı olduğuna inanılması, dolayısıyla uyguladıkları yöntemlerin kutsal kabul edilmesi, halk arasında psikolojik rahatlama sağladığı da bir gerçektir.

2. Büyüsel ve Gerçekçi Nitelik Taşıyanlar

Halk hekimliğinde, bazı uygulamalarda hem büyüsel hem de gerçekçi unsurlar bir arada bulunmaktadır. Bu yöntemlere Çukurova bölgesinde de rastlamak mümkündür.

Adana'nın Kozan ilçesine bağlı Hacılar köyü ile Osmaniye'nin Düziçi ilçesine bağlı Yazılamazlı köyünde, “kuşpalazı” adı verilen ve yüksek ateş, öksürük, morarma, solunum sıkıntısı gibi belirtilere sahip bakteriye bağlı bir hastalıkta; lekesiz, tamamen siyah renkte bir tavuk bulunup kesilir. Eti iyice dövülüp zeytinyağı ile ezilir. Bulamaç kıvamına getirilen bu karışım hastanın başı dahil tüm vücuduna sarılır. Hasta ateşi düşene kadar bu vaziyette bekletilir (K.4, K.5, K.17). Burada tavuk etinden özel bir ilaç hazırlanmakla birlikte tavuğun lekesiz, siyah renkte olması büyüsel bir olaydır. Hem hasta hem de çevredekiler, bu tavuğun etinin hastalığa iyi geldiğine inanmaktadır.

Adana'nın Karaisalı ilçesi ile Mersin'e bağlı Tarsus'ta yüksek bir yerden düşen ya da çok kötü dayak yiyip de vücudu ezilenler, hemen kesilen bir hayvanın

sıcak derisi içerisine sarılıp iyice terletilir (K.16, K.19). Yine Karaisalı'da el ve ayaktaki kaşıntılar için; bir domuz vurulup karnı hemen oracıkta kesilir, el ve ayaklar domuzun karnından içeri sokulur (K.19). Hastanın deriye çekilmesi ya da hastalıklı yerlerin sıcak hayvanın karnına sokulmasıyla şifa sağlanacağına inanılır.

Düziçi'nde saçtaki kepeklenme ya da saç dökülmesi için; bir tosbağa kabuğu bulunup ateşte yakılır, külü de alınır. Sabunla iyice yıkanan ve ispirto ya da kolonya ile silinen başa bu kül dökülür (K.11). Saçın yıkanması ve ardından ispirto veya kolonya ile silinerek iyice temizlenmesi ilaç uygulama ilkesine dayanmakla birlikte tedavi için tosbağa kabuğu külünün kullanılması büyüsel bir işlemdir.

Günümüzde sağaltma amacıyla hem büyüsel hem de gerçekçi gruba giren söz konusu uygulamaların Çukurova'da pek yaygın olmadığı, bunların daha çok eskiden kullanılmış olduğu tespit edilmiştir.

3. Çeşitli Otlar ve Köklerle, Kocakarı İlaçlarıyla Yapılanlar

Çukurova'da, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde olduğu üzere, şifalı kabul edilen bazı bitkilerle, evlerde hazırlanan karışımlarla hastalıkların tedavi edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Halk arasında "kocakarı ilacı" adı verilen bu ilaçlar, gerçekçi-akılcı nitelik taşımakla birlikte içlerinde bazıları garip karışımlar olarak da karşımıza çıkabilmektedir.

Çukurova'da şifalı otlar ve köklerle, çeşitli karışımlarla hazırlanan söz konusu tedavi yöntemlerinden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Göz Ağrısında;

Göze anne sütü damlatılır (K.16, K.18).

Sıcak su ile pansuman yapılır (K.5).

Pekmez damlatılır (K.7).

Karamık adı verilen bitkinin kökü kaynatılıp suyu göze damlatılır (K.16).

Diş Ağrısında;

Ağrıyan dişe tuz basılır (K.17).

İspirto sürülür (K.12).

Kekik yağına batırılmış pamuk konur (K.18).

Baş Ağrısında;

Patates dilimlenip başa sarılır (K.3, K.9).

Baş dut ağacının yaprağı sarılır (K.10)

Kulak Ağrısında;

Kulağa zeytinyağı damlatılır (K.8).

Çocuk idrarı damlatılır (K.4, K.14).

Sigara dumanı üflenir (K.16).

Mide Ağrısında;

Pekmezin içine meşe külü karıştırılır ve sabahları aç karnına içilir (K.19).

Kekik, nane, limon kaynatılıp suyu içilir (K.12).

Karın Ağrısında;

Kiremit veya taş ısıtılarak karına konur (K.17).

Isıtılmış ve üstüne katran dökülmüş bir bez karına sarılır (K.18).

Boğaz Ağrısında;

Turunç pişirilir, suyu sıkılır ve kalan posa boğaza sarılır (K.17).

Közde pişirilen elma sarılır (K.12).

Şeker Hastalığında;

Isırgan otu, ebegümeci, iğnelik adı verilen bitkilerden salata yapıp yenir (K.12).

Aç karnına acı badem içi yenir (K.8).

Dağ alıcı kaynatılıp suyu içilir (K.15).

Nar ekşisi kaynatılıp içilir (K.8).

Veremde;

Çam ağacının ortasındaki kök kaynatılıp aç karnına suyu içilir (K.7).

Sıtmada;

Soğuk suyla yıkanır (K.13).

Kızamıkta;

Harnıp (keçiboynuzu) kaynatılıp suyu içilir (K.18).

Kabakulakta;

Tahta kaşık ısıtılıp şişliklerin üzerine basılır (K.13).

Kullanılmış sabun ısıtılıp basılır (K.20).

İshalde;

Çam kozalağı kaynatılıp suyu içilir (K.14).

Ayva yaprağı kaynatılır, içine kimyon atılıp içilir (K.11).

Suyla toprak karıştırılıp bir tülbentten geçirildikten sonra içilir (K.18).

Kabızlıkta;

Zeytinyağı içilir (K.5).

Kurdeşende (kaşıntıda);

Kurdun aşık kemiğinden bir miktar bıçakla kazınır, çıkarılan kemik parçaları suda kaynatılıp içilir (K.15).

Mantarda;

Sirke sürülür (K.12).

Çıbanda;

Közde pişirilen soğan, çıbanın üstüne sarılır (K.3).

Şekerli hamur sarılır (K.4).

Yaralarda;

Tütün basılır (K.16).

Yumurta sarısı ile tuz sarılır (K.11).

Arı sokmasında;

Çamur sürülür (K.18).

Salça sürülür (K.18).

Yoğurt sürülür (K.5).

Yanıklarda;

Kireç suya ıslanıp zeytinyağı ile merhem yapılarak yanığa sürülür (K.18).

Çiğ patates ezilerek yanığin üzerine konur (K.20).

İnsanların eğitim düzeyinin yükselmesine bağlı olarak bu tür yöntemlerin günümüzde eskisi gibi uygulanmadığı, halkımızın modern tıbbın kendilerine sunduğu olanaklardan imkânları elverdiği ölçülerde yararlanmaya çalıştığı bir gerçektir. Ancak okuma-yazma oranının düşük olduğu, buna paralel olarak değişim ve gelişimin daha az yaşandığı kırsal çevrelerde, köylerde nesilden nesile aktarılan söz konusu sağıltma yöntemleri bugün de yer yer kullanılmaya devam etmektedir.

Sonuç: Çukurova bölgesindeki halk hekimliği ile ilgili uygulamalar ele alınıp incelendiğinde; bunlardan bir kısmının dinî ve büyüsel nitelikli olduğu bazıının hem büyüsel hem gerçekçi nitelik taşıdığı bazısının da şifalı kabul edilen çeşitli otlar, kökler, hayvansal kökenli ürünler ya da değişik maddelerle yapılan tedavi yöntemleri olduğu görülmektedir.

Halk arasında bugün de yaygın olarak kullanılan söz konusu tedavi şekillerinin kökeninde İslâmiyet öncesi eski Türk inançlarının izlerini bulmak mümkündür. Özellikle bunlardan birinci grupta yer alan uygulamalarda çeşitli hastalıkların sağıltılması için yatır ve ziyaretlere başvurma, buradaki ağaçlara bez bağlama, kutsal sayılan sudan içme ya da taşlara dokunma vb. uygulamalar eski Türk inançlarından atalar kültü, tabiat kültleri, Gök Tanrı kültü ve Şamanizm ile ilgili görünmektedir. Aynı şekilde ocaklar çevresindeki kimi inanç ve pratiklerde ve benzer uygulamalarda da söz konusu inanışların izlerini bulmak mümkündür. İnanılarak ve kutsal hale getirilerek yaşatılan bu uygulamalar, sözlü gelenekte nesilden nesle aktarılmakta ve halk üzerinde psikolojik bir arınma da sağlamaktadır.

Çukurova bölgesinde çeşitli bitkilerle, hayvansal ürünlerle ya da kısaca kocakarı ilaçlarıyla tedavi şekilleri ise genellikle kırsal çevrelerde varlığını sürdürmektedir. Buna karşılık eğitim düzeyinin artmasına bağlı olarak günümüzde sağılıkla ilgili sorunlarda tıbbî yöntemlere başvurma yaygınlaştığı da gözlenmektedir.

Kaynak Kişiler:

Kaynak kişilerle ilgili bilgiler; “adı, soyadı, doğum tarihi, doğum yeri, öğrenim durumu, mesleği” sıralaması göz önünde bulundurularak verilmiştir.

- K.1: Serdal Yılmaz, 1981, Toprakkale / Osmaniye, üniversite öğrencisi.
K.2: Sebahattin Eyvaz, 1981, Kadirli / Osmaniye, üniversite öğrencisi.
K.3: Hüsne Acar, 1956, Göztaş köyü / Kadirli / Osmaniye, yok, ev hanımı.
K.4: Şerife Yücel, 1917, Hacılar köyü / Kozan / Adana, yok, ev hanımı.
K.5: Perihan Coşkun, 1938, Hacılar köyü / Kozan/ Adana, yok, ev hanımı.
K.6: Gülbeyaz Ulutaş, 1936, Dalakderesi köyü / Mersin, yok, ev hanımı.
K.7: Sultan Alakabak, 1924, Tömük / Mersin, yok, ev hanımı.
K.8: Emine Özdoğan, 1965, Mersin, ilkokul, ev hanımı.
K.9: Sultan Kayhan, 1936, Kadirli / Osmaniye, yok, ev hanımı.
K.10: Atike Şahin, 1948, Kozan /Adana, ilkokul, ev hanımı.
K.11: Emine Keskin, 1929, Düziçi / Osmaniye, yok, ev hanımı.
K.12: Ayşe Karcı, 1922, Sıraköy / Tarsus / Mersin, var, ev hanımı.
K.13: Emine Kara, 1950, Toprakkale / Osmaniye, ilkokul, ev hanımı.
K.14: Nevin Akgöz, 1964, Adana, lise, ev hanımı.
K.15: Sefer Yiğit, 1942, Tarsus / Mersin, ilkokul, müezzin.
K.16: Fatma Kultan, 1955, Tarsus / Mersin, ilkokul, ev hanımı.
K.17: Döne Karamuk, 1931, Yazılamazlı köyü / Düziçi/ Osmaniye, yok, ev hanımı.
K.18: Zöhre Yetim, 1927, Karaisalı / Adana, yok, ev hanımı.
K.19: Hatice Kurşun, 1943, Yetimli köyü / Aladağ / Adana, yok, ev hanımı.
K.20: Zeynep Dal, 1948, Tufanbeyli / Adana, yok, ev hanımı.

Bibliyografya

Artun Erman, “Adana Halk Hekimliğinde Atalar Kültü”, *Türk Kültürü*, S.460, Yıl.XXXIX, Ağustos, 2001, s.503-508.

Boratav Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, 4.b., İstanbul, Gerçek Yayınevi,1997.

Çağınlar Zekiye, “Adana Halk Kültüründe Ziyaretler”, *III. Uluslar Arası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu)*, Bildiriler, 30 Kasım-2 Aralık 1998 Adana, Adana Valiliği Yayınları, 1999, s.207-217.

Çıblak Nilgün, “Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, S.15, Bahar, 2004, s. 103-125.

İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 3.b., Ankara, TTT Yayınları,1986.

İnan Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, 2. b., Ankara, TTK Yayınları, 1987.

Kaya Muharrem, / 1, "Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğinde İzleri", *Folklor / Edebiyat*, C.VII, S.XXV, 2001, s.199-218.

Ocak Ahmet Yaşar, *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul, Kitabevi,1983.

Ocak Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Ankara, TTK Yayınları, 1992.

Ocak Ahmet Yaşar, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

Örnek Sedat Veyis, *İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, 2.b., İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1988.

Türkçe Sözlük, C. II, Ankara, TDK Yayınları, 1988.